

Osian Rees a Huw Pritchard

---

**Gwersi o  
Ogledd Iwerddon:  
Awdurdodaeth Gymreig a  
Dyfodol Addysg Gyfreithiol  
yng Nghymru**

---

Gwerddon

CYFNODOLYN ACADEMAIDD CYMRAEG

Golygydd Yr Athro Ioan Williams

---

# Gwersi o Ogledd Iwerddon: Awdurdodaeth Gymreig a Dyfodol Addysg Gyfreithiol yng Nghymru

**Osian Rees a Huw Pritchard**

## Cyflwyniad

Ers sefydlu Cynulliad Cenedlaethol Cymru o dan Ddeddf Llywodraeth Cymru 1998, bu twf rhyfeddol mewn datganoli yng Nghymru. Fe'i cyfyngwyd yn y man cyntaf i gynhyrchu deddfwriaeth eilaidd, ond erbyn hyn rhoddir rhyddid i'r Cynulliad basio ei deddfau ei hun,<sup>1</sup> ac amcangyfrifwyd ei fod yn gymwys i ailddeddfu neu gyfundrefnu tua traean o'r holl gyfreithiau statud domestig y rhoddwyd cymhwysedd i Gymru ddeddfu arnynt.<sup>2</sup> Yn wir, ceir enghreifftiau yn barod o wahaniaethau o fewn rhai meysydd yn sgil grymoedd deddfu Cymreig. O ganlyniad, mae nifer yn gofyn; a yw cadw awdurdodaeth unedig Cymru a Lloegr yn ddichonadwy,<sup>3</sup> ynteu a ddylid sefydlu awdurdodaeth gyfreithiol Gymreig ar wahân, fel sydd yn yr Alban a Gogledd Iwerddon?

Pe sefydlid awdurdodaeth gyfreithiol Gymreig, ceid goblygiadau pellgyrhaeddol. Hwyrach, er enghraifft, y byddai'n angenrheidiol cael system llysoedd a phroffesiwn cyfreithiol ar wahân. Yn gysylltiedig â hynny, mae'n bosibl y gallai'r gyfraith yng Nghymru ddatblygu ar wahân i'r gyfraith gyfatebol yn Lloegr, o ran sylwedd y ddarpariaeth statudol ac o ran ei dehongliad yn y llysoedd. Dichon hefyd y byddai galw am sefydliadau cynorthwyol, megis Comisiwn y Gyfraith ar gyfer Cymru, a byddai goblygiadau posibl eraill ar elfennau megis mynediad at gyfiawnder.

Yn 2012, cynhaliodd grŵp ymchwil o Ysgol y Gyfraith Prifysgol Bangor brosiect ymchwil empeiraidd, wedi ei ariannu gan y Gymdeithas Ysgolheigion Cyfreithiol, er mwyn archwilio sut yr ymdriniwyd â materion o'r fath yng Ngogledd Iwerddon, sydd – fel awdurdodaeth fechan â deddfwrfa ddatganoledig a thraddodiad cyfreithiol tebyg i Gymru a Lloegr – yn fodel priodol ar gyfer cymhariaeth ac er mwyn canfod y manteision a'r heriau posibl pe sefydlid awdurdodaeth gyfreithiol Gymreig.

Un peth a ddaeth yn glir o'r ymchwil hwn oedd y cyfyd cwestiynau pwysig hefyd yng nghyd-destun dyfodol addysg gyfreithiol yng Nghymru, ar lefel prifysgol ac ar lefel cymhwysio proffesiynol. Mewn rhai ffyrdd, mae'r cwestiynau hyn yn rhai cyfoes, gan gynnwys sut y dylid ymdrin â gwahaniaethau yn y gyfraith, ac mewn rhai ffyrdd eraill maent yn fwy damcaniaethol, megis sut y byddai cael awdurdodaeth ar wahân yn effeithio ar raddau cymhwysol yn y gyfraith, cymwysterau proffesiynol a throsglwyddedd

<sup>1</sup> O dan Ran 4 Deddf Llywodraeth Cymru 2006, mae gan y Cynulliad gymhwysedd i basio Deddfau mewn perthynas â'r pynciau a osodir o dan Atodlen 7 i'r Ddeddf.

<sup>2</sup> Gweler Hughes, D., a Davies, H. (2012), 'Deddfwriaeth Hygyrch a Dwyieithog i Gymru (Accessible Bilingual Legislation for Wales)', *Statute Law Review*, 33, 127.

<sup>3</sup> Daeth awdurdodaeth unedig Cymru a Lloegr i fodolaeth yn y bedwaredd ganrif a'r bymtheg o dan Ddeddf Gweinyddu Cyfiawnder 1830. Am fanylion pellach, gweler Watkin, T. (2012), *The Legal History of Wales* (Cardiff: University of Wales Press).

cymwysterau yng Nghymru. Yn sgil hyn, bwriad yr erthygl yw ymdrin ymhellach ag addysg gyfreithiol yng Nghymru, gyda'r amcan o ystyried pa ddatblygiadau y mae galw amdanynt ar hyn o bryd, ynghyd â pha ddatblygiadau y byddai eu hangen pe sefydlid awdurdodaeth Gymreig.

### Prosiect Ymchwil Gogledd Iwerddon

Fel y nodwyd uchod, mae'r erthygl hon yn deillio o brosiect ymchwil ehangach sy'n archwilio profiadau Gogledd Iwerddon fel awdurdodaeth fechan o fewn y Deyrnas Unedig.<sup>4</sup> Fel rhan o elfen empeiraidd y prosiect, cynhaliwyd cyfweiliadau lled-strwythurol gyda chynrychiolwyr o amryw o gyrff cyhoeddus yng Ngogledd Iwerddon er mwyn canfod eu safbwyntiau ar y cwestiynau uchod.<sup>5</sup> Nodir barn y cynrychiolwyr i gefnogi'r dadleuon a gyflwynir yn yr erthygl hon, lle byddo hynny'n berthnasol.<sup>6</sup>

### Datganoli yng Nghymru

Er na roddir disgrifiad manwl o ddatblygiad y setliad datganoli yng Nghymru yn yr erthygl hon,<sup>7</sup> eir ati i egluro grymoedd deddfu'r Cynulliad er mwyn ystyried yr heriau sy'n wynebu addysg gyfreithol, ac er mwyn darparu ychydig o gyd-destun perthnasol.

Sefydlwyd y Cynulliad yn y lle cyntaf dan Ddeddf Llywodraeth Cymru 1998, gyda chymhwysedd deddfwriaethol cyfyngedig iawn.<sup>8</sup> Efallai nad yw'n syndod bod llawer o anfodlonrwydd ynghylch y sefyllfa honno, yn arbennig yn sgil y setliadau datganoli mwy hael yn yr Alban a Gogledd Iwerddon.<sup>9</sup> Yn sgil yr anfodlonrwydd, sefydlwyd Comisiwn o dan gadeiryddiaeth yr Arglwydd Richard o Rydaman CF i ystyried grymoedd a threfniadau etholiadol y Cynulliad. Cyhoeddodd y Comisiwn ei adroddiad yn 2004,<sup>10</sup> a chafodd y mwyafrif o'i argymhellion, megis y dylai'r Cynulliad gael grymoedd deddfu sylfaenol, eu gweithredu drwy Ddeddf Llywodraeth Cymru 2006. Hanfod y Ddeddf oedd cynyddu grymoedd deddfwriaethol y Cynulliad, yn gyntaf drwy'r broses Gorchymyn

<sup>4</sup> Bwriad y prosiect yw cyfrannu at y drafodaeth sy'n gofyn a fyddai awdurdodaeth Gymreig ar wahân yn ddymunol, ac fe'i seiliwyd ar dri chwestiwn ymchwil: pa gwestiynau cyfreithiol penodol sydd angen eu datrys o ganlyniad i fodolaeth awdurdodaethau cyfraith gyffredin bychan; pa sefydliadau penodol sydd eu hangen i gefnogi awdurdodaethau, a sut yr effeithia eu bodolaeth ar y proffesiynau cyfreithiol?

<sup>5</sup> Roedd y cyrff hyn yn cynnwys Comisiwn y Gyfraith Gogledd Iwerddon, Llyfrgell y Bar, Cymdeithas y Gyfraith Gogledd Iwerddon, Rhaglen Gwasanaethu'r System Gyfreithiol (*Servicing the Legal System Programme*), y Sefydliad Astudiaethau Cyfreithiol Proffesiynol (*Institute of Professional Legal Studies*), Prifysgol Queen's Belfast, Adran Gyfiawnder Gogledd Iwerddon a swyddfa Arglwydd Brif Ustus Gogledd Iwerddon.

<sup>6</sup> Er mwyn cadw cyfrinachedd, nid oes enwau wedi eu cynnwys.

<sup>7</sup> Er mwyn darllen yr hanes hwn, gweler Watkin, *The Legal History of Wales*, Pennod 10 a Parry, R. G. (2012), *Cymru'r Gyfraith: Sylwadau ar Hunaniaeth Gyfreithiol* (Caerdydd: Gwasg Prifysgol Cymru), Pennod 1.

<sup>8</sup> Estynnai'r cymhwysedd hyd at rym i greu deddfwriaeth eilaidd mewn meysydd penodol o dan y Gorchymyn Trosglwyddo Swyddogaethau, ac o dan Ddeddfau Seneddol dilynol lle ceid darpariaeth ar gyfer hynny.

<sup>9</sup> Am drafodaeth bellach, gweler Bogdanor, V. (1999), *Devolution in the United Kingdom* (Oxford: Oxford University Press); Aughey, A., Bort, E., ac Osmond, J. (2011), *Unique Paths to Devolution: Wales, Scotland and Northern Ireland* (Cardiff: Institute of Welsh Affairs).

<sup>10</sup> *Adroddiad Comisiwn Richard* (2004). Ar gael ar: <http://www.comisiwnrichard.gov.uk/content/finalreport/report-w.pdf> (Cyrchwyd: 20 Chwefror 2013).

Cymhwysedd Deddfwriaethol o dan Ran 3 o'r Ddeddf, ac yn fwy diweddar trwy'r grym i greu Deddfau o dan Ran 4 Deddf 2006.<sup>11</sup>

Rhaid cydnabod bod y grymoedd deddfu yn bell o fod yn gynhwysfawr, gan eu bod ynghlwm â'r meysydd pynciol a osodir yn Atodlen 7 o Ddeddf 2006, sy'n golygu y seiliwyd Cymru ar fodel grymoedd 'penodedig'. Gwrthgyferbynnu hyn â'r model grymoedd 'neilltuedig' sydd yn yr Alban a Gogledd Iwerddon.<sup>12</sup> Er hynny, mae gan y Cynulliad gymhwysedd i ddeddfu mewn perthynas â nifer o feysydd cyfreithiol pwysig, gan gynnwys cyfraith iechyd, addysg, gwasanaethau cymdeithasol, tai, cynllunio a'r amgylchedd. Yn ogystal, mae'n bosibl yr ymestynnir datganoli i feysydd pellach yn y dyfodol, megis cyfiawnder troseddol.

Yn ymarferol, ceir gwahaniaethau clir rhwng rhai meysydd o gyfraith Cymru, a ddeilliodd o ddeddfu'r Cynulliad, a'r hyn a geir yng nghyfraith Lloegr. Gwelir gwahaniaethau, er enghraifft, yng nghyd-destun cyfraith cynllunio,<sup>13</sup> cyfraith addysg<sup>14</sup> a chyfraith gofal cymdeithasol.<sup>15</sup> Er mai gwahaniaethau bychan ydynt ar y cyfan, ceir meysydd eraill lle ceir gwahaniaethau sylweddol rhwng cyfraith Cymru a Lloegr. Mae'r Mesur Hawliau Plant a Phobl Ifanc (Cymru) 2011, er enghraifft, yn torri cwys newydd, gan fod y Mesur yn ymgorffori Confensiwn y Cenhedloedd Unedig ar Hawliau'r Plentyn yng nghyfraith Cymru drwy osod dyletswydd ar Weinidogion Cymru i roi 'sylw dyledus' i'w darpariaethau.<sup>16</sup> Nid oes dyletswydd gyfatebol yn Lloegr, felly gwelir gwahaniaeth pendant rhwng cyfraith Cymru a Lloegr yn deillio'n uniongyrchol o rym y Cynulliad i ddeddfwriaethu dros Gymru. Yn yr un modd, ceir gwahaniaethau rhwng cyfraith Cymru a Lloegr o ganlyniad i brosesau deddfu Lloegr yn unig.<sup>17</sup>

<sup>11</sup> O ran sylwedd, mae Deddfau'r Cynulliad yn ymdebygu i Fesurau'r Cynulliad. Y prif wahaniaeth yw nad oes angen Gorchymyn Cymhwysedd Deddfwriaethol i drosglwyddo cymhwysedd. Roedd gweithrediad Rhan 4 yn ddibynnol ar refferendwm. Cafodd y refferendwm hwn ei gynnal a'i basio ar 3 Mawrth 2011. Am ragor o fanylion, gweler Miers, D. (2012), *Law Making in Wales: A Measure of Devolution*. Ar gael ar: <http://www.studyofparliament.org.uk/spg-paper-2.pdf> (Cyrchwyd: 20 Chwefror 2013).

<sup>12</sup> Efallai nad yw hyn yn nodwedd hanfodol ynddo'i hun. Fel y mae Emyr Lewis a Dan Wincott yn ei nodi: 'The adoption of a conferred powers model, as opposed to a reserved powers model, does not decrease the likelihood of a body of law emerging in Wales which is significantly different from the law which applies in England.' Gweler Cynulliad Cenedlaethol Cymru, Pwyllgor Materion Cyfansoddiadol a Deddfwriaethol (2012), *Ymchwil i Awdurdodaeth ar wahân i Gymru* (Caerdydd: Cynulliad Cenedlaethol Cymru), t. 24.

<sup>13</sup> Gweler, er enghraifft, Bush, K. (2004), 'The Planning and Compulsory Purchase Act 2004 – A Case Study in Post-Devolution Primary Legislation in Wales', *Cylchgrawn Cyfraith a Pholisi Cymru*, 3, 238-50.

<sup>14</sup> Gweler, er enghraifft, Huws, C. (2012), 'The Language of Education Law in England and/or Wales', *Statute Law Review*, 33, 252-80.

<sup>15</sup> Gweler, er enghraifft, Griffiths, A., Aaron, C., a Manley, J. (2012), 'Measuring a Measure: Much Ado About £50 a Week?', *Statute Law Review*, 33, 281-303.

<sup>16</sup> Mesur Hawliau Plant a Phobl Ifanc (Cymru) 2011, a.1. Am fanylion pellach, gweler Williams, J. (2013), *The United Nations Convention on the Rights of the Child in Wales* (Cardiff: University of Wales Press).

<sup>17</sup> Fel y noda Pwyllgor Materion Cyfansoddiadol a Deddfwriaethol Cynulliad Cenedlaethol Cymru, 'Rydym hefyd yn nodi nad yw ymwahanu rhwng cyfreithiau Cymru a Lloegr yn dibynnu ar ddeddfwriaeth sy'n cael ei gwneud gan y Cynulliad Cenedlaethol yn unig, gan fod Senedd y DU yn gynyddol yn gwneud cyfreithiau sy'n gymwys i Loegr yn unig ac sy'n wahanol i'r rhai sy'n gymwys i Gymru.' Gweler, Cynulliad Cenedlaethol Cymru, Pwyllgor Materion Cyfansoddiadol a Deddfwriaethol (2012), *Ymchwil i Awdurdodaeth ar wahân i Gymru*, t. 34.

## Y cwestiwn ynglŷn ag awdurdodaeth Gymreig ar wahân

Mae sefydlu awdurdodaeth gyfreithiol newydd yn amlwg yn codi nifer o gwestiynau. Mater sy'n achosi trafferth ac anghytundeb o'r dechrau yw sut i ddiffinio awdurdodaeth, a pha sefydliadau cefnogol sydd eu hangen er mwyn gweithredu awdurdodaeth yn effeithiol.<sup>18</sup> Ceir hefyd drafodaeth ynghylch a oes angen creu awdurdodaeth yn benodol, ynteu a oes modd iddi ddatblygu o ddydd i ddydd mewn modd organic incrementalaid,<sup>19</sup> er enghraifft, wrth i nifer penodol o ddeddfau ar wahân arwain at bwynt tyngedfennol yn y dyfodol. Yn wir, yn yr ymchwil ar Ogledd Iwerddon, cafodd nifer o'r cynrychiolwyr drafferth wrth nodi beth yn union sy'n gwneud y dalaith yn awdurdodaeth ar wahân – hwyrach gan nad yw'n fater y gofynnwyd iddynt ei ystyried yn flaenorol. Er hynny, cydsyniwyd mai'r nodwedd bwysicaf oedd system lysoedd ar wahân.

Er diben yr erthygl hon awgrymir y dylid diffinio awdurdodaeth fel tiriogaeth gyda'i chyfreithiau a'i system lysoedd ei hun.<sup>20</sup> Mewn rhai ffyrdd, mae Cymru eisoes yn ateb y gofynion hyn. Mae'n sicr yn diriogaeth ar wahân; mae ganddi gorff cynyddol o gyfreithiau iddi ei hun; mae ganddi dribofnlysoedd ar wahân ynghyd â'i llysoedd ei hun mewn rhai achosion.<sup>21</sup> Fodd bynnag, ceir sawl elfen sy'n achosi problemau mewn perthynas â'r ddau ofyniad olaf. Y gyntaf yw nad yw'r gwahaniad yn gyflawn: er y saif llysoedd Cymru ar wahân, maent yn parhau'n rhan o system lysoedd unedig. Nodwedd arall yw nad oes gan Gymru gorff o ddeddfwriaethau cynhwysfawr. Yn wir, gellir dadlau, mewn ystyr dechnegol, nad oes gan Gymru unrhyw ddeddfwriaeth ei hun, gan fod deddfwriaeth y Cynulliad yn rychwantu Cymru a Lloegr, er ei bod yn berthnasol i Gymru'n unig.<sup>22</sup>

Mae Thomas Watkin o'r farn y ceir anghysondeb i sefyllfa lle ffurfir cyfreithiau sy'n gymwys i Gymru'n unig, ond a ddyfernir ac a ddehonglir gan lysoedd yn Lloegr, ac mae'n dadlau y dylai cyfreithiau o'r fath gael dyfarniad gan lysoedd sy'n eistedd yng Nghymru'n unig. Aiff ymlaen i ddadlau '*there are good reasons also ... why even in non-devolved areas*

<sup>18</sup> Cynulliad Cenedlaethol Cymru, Pwyllgor Materion Cyfansoddiadol a Deddfwriaethol (2012), *Ymchwiliad i Awdurdodaeth ar wahân i Gymru*, Pennod 3.

<sup>19</sup> Gweler, er enghraifft, Jones, T., a Williams, J. (2004), 'Wales as a Jurisdiction', *Public Law*, 1, 78-101, neu Jones, T., a Williams, J. (2005), 'Cymru fel Awdurdodaeth', *Cylchgrawn Cyfraith a Pholisi Cymru*, 4, 33-53.

<sup>20</sup> Cafodd diffiniad tebyg ei osod gan Bwyllgor Materion Cyfansoddiadol a Deddfwriaethol Cynulliad Cenedlaethol Cymru, a nododd, 'bod llawer o dystion wedi cytuno y dylid seilio awdurdodaeth ar y nodweddion a ganlyn: tiriogaeth wedi'i diffinio – yn ein hachos ni, Cymru; corff o gyfreithiau, a fyddai'n cynnwys cyfreithiau a wneir gan y Cynulliad Cenedlaethol yn ogystal â chyfreithiau a etifeddir pan gaiff awdurdodaeth ei chyflwyno; ystod o sefydliadau cyfreithiol gwahanol a system llysoedd.' Cynulliad Cenedlaethol Cymru, Pwyllgor Materion Cyfansoddiadol a Deddfwriaethol, *Ymchwiliad i Awdurdodaeth ar wahân i Gymru*, t. 4.

<sup>21</sup> Gweler, Cynulliad Cenedlaethol Cymru, Pwyllgor Materion Cyfansoddiadol a Deddfwriaethol, *Ymchwiliad i Awdurdodaeth ar wahân i Gymru*, tt. 10–11.

<sup>22</sup> Deddf Llywodraeth Cymru 2006 a.108. Fel y noda Watkin, 'This technical distinction between extent and applicability reinforces the jurisdictional integrity of the two nations, although the reality is that there are now some laws of England and Wales that only apply in England and some that only apply in Wales, although some – the majority – continue to apply in both countries. What the common extent of the three kinds entails is that they can all be enforced and interpreted by courts in either country. To that extent, it is denied that Wales is a separate jurisdiction.' Gweler Watkin, *The Legal History of Wales*, t. 208.

*a distinct court structure should exist in Wales to deal with litigation at least at first and second instance.*<sup>23</sup> Nid bwriad yr erthygl hon yw cyflwyno dadl o blaid nac yn erbyn awdurdodaeth ar wahân i Gymru. Fodd bynnag, gellir awgrymu pe sefydlid strwythur o lysoedd ar wahân yn unol ag awgrym Watkin, yna byddai modd ystyried Cymru fel awdurdodaeth ar wahân, a fyddai yn ei dro yn debygol o gael effaith ar addysg gyfreithiol.

### **Gogledd Iwerddon fel sail ar gyfer cymhariaeth**

Y cwestiwn cyntaf y dylid ei ystyried yw; beth sy'n gwneud Gogledd Iwerddon yn deilwng o astudiaeth gymharol wrth ystyried sefydlu awdurdodaeth Gymreig? Ar y naill law, ceir gwahaniaethau hanesyddol a gwleidyddol amlwg sy'n parhau hyd heddiw, ond ar y llaw arall, ceir nodweddion tebyg o bwys sydd – cyn belled ag yr ystyrir Cymru fel awdurdodaeth ar wahân – yn gwneud Gogledd Iwerddon yn fodel amlwg.

O ran cyfansoddiad, mae gan Gogledd Iwerddon ei system lysoedd ei hun o dan y Goruchaf Lys, a wasanaethir gan ei phroffesiwn cyfreithiol ei hun. Er y ceir strwythur tebyg, maent yn gwbl annibynnol oddi wrth y proffesiwn cyfreithiol yng Nghymru a Lloegr, gyda gofynion cymhwyso gwahanol iawn a system reoli ar wahân. Daeth Gogledd Iwerddon yn awdurdodaeth yn sgil Deddf Llywodraeth Iwerddon 1920.<sup>24</sup> Gall awdurdodaeth a grëwyd mewn ffordd mor fwriadol, o'i chymharu ag awdurdodaeth a esblygodd dros amser, fod yn arbennig o berthnasol i'r newidiadau a ystyrir yng Nghymru.

Nodwedd arall a rennir gan y ddwy wlad yw datganoli. Cafodd Deddf Gogledd Iwerddon 1998 ei phasio ar yr un pryd â Deddf Llywodraeth Cymru 1998, gan sefydlu Cynulliad Gogledd Iwerddon. Tra bod cymhwysedd deddfwriaethol Cynulliad Gogledd Iwerddon yn llawer mwy na'r hyn yr oedd gan y sefydliad Cymreig cyfatebol ar y dechrau, mae datblygiadau yng Nghymru ers hynny, ynghyd ag amryw o anawsterau a brofwyd yng Ngogledd Iwerddon,<sup>25</sup> yn gwneud eu sefyllfaoedd yn eithaf tebyg, er bod y setliad datganoli yng Ngogledd Iwerddon yn parhau'n ehangach na Chymru.<sup>26</sup>

Dwy nodwedd arall sy'n gwneud Gogledd Iwerddon yn astudiaeth fuddiol ar gyfer cymhariaeth yw, yn gyntaf, ei maint,<sup>27</sup> ac yn ail, ei bod yn awdurdodaeth cyfraith gyffredin sy'n rhannu ei thraddodiad cyfreithiol gyda Chymru a Lloegr. Mae nifer o'r cyfreithiau yng Ngogledd Iwerddon yn debyg i gyfreithiau Cymru a Lloegr, a hyd yn oed lle ceir gwahaniaethau, mae'r egwyddorion cyfraith gyffredin sy'n sylfaen i'r ddwy

<sup>23</sup> Watkin, *The Legal History of Wales*, t. 208.

<sup>24</sup> Am wybodaeth gefndirol, gweler Parry, R. G. (2012), *Evidence to the National Assembly for Wales Constitutional and Legislative Affairs Committee, Inquiry into a Separate Welsh Jurisdiction* (Cardiff: National Assembly for Wales), paragraff 51.

<sup>25</sup> Yn fwyaf nodedig, cafodd y Cynulliad ei atal ym mis Hydref 2002, gan ailgyflwyno rheolaeth uniongyrchol dros Gogledd Iwerddon o San Steffan. Daeth hyn i ben ym Mai 2007.

<sup>26</sup> Fel y nodwyd uchod, mae fframwaith datganoli yng Ngogledd Iwerddon wedi'i seilio ar fodel grymoedd a gedwir.

<sup>27</sup> O ran maint, mae'r ddwy wlad yn fychan, er bod y ffaith bod poblogaeth Gogledd Iwerddon, sydd tua 1.8 miliwn, ychydig dros hanner poblogaeth Cymru, yn dangos nad yw maint yn atal gweithredu awdurdodaeth.

system yr un fath, gan olygu bod achosion Llŷs Apêl Cymru a Lloegr yn cael eu hystyried fel awdurdod perswadiol.

Yn ddiddorol, roedd rhai meysydd yn wahanol yng Ngogledd Iwerddon cyn datganoli i'r hyn ag yr oeddent yng Nghymru a Lloegr. Yn gyffredinol, ni cheid gwahaniaethau sylweddol rhwng cyfreithiau yng Nghymru a Lloegr, er y ceid enghreifftiau o 'ddeddfwriaeth Cymru'n unig' (*Wales-only legislation*) cyn datganoli yn dyddio yn ôl at Ddeddf Cau ar y Sul 1881. Yr enghraifft amlycaf yw cyfraith tir yng Ngogledd Iwerddon: gan nad oedd yr awdurdodaeth yn rhan o ddiwygiadau 1925, a ddaeth i rym yng Nghymru a Lloegr, mae sawl agwedd ar y gyfraith berthnasol yn sylfaenol wahanol.<sup>28</sup>

Mae'n werth nodi y datblygir cyfraith Gogledd Iwerddon ar adegau'n fwriadol i fod yn debycach i Gymru a Lloegr. Awgryma hyn y gall datganoli gyflwyno cydgyfeirio yn hytrach nag ymwahanu mewn rhai meysydd. Un enghraifft yw'r Bil Cyfiawnder Troseddol 2012, sydd â darpariaeth debyg i Ddeddf Diogelu Rhyddidau 2012.<sup>29</sup> Gellir gweld cydgyfeirio yn ogystal yn y Bil Elusennau, a gyflwynwyd ar 2 Gorffennaf 2012.<sup>30</sup> Awgryma hyn, hyd yn oed petai meysydd pellach yn cael eu datganoli i Gymru, hwyrach na arweinai hynny o reidrwydd at ymwahaniaeth.

### Gwahaniaeth ac Addysg Gyfreithiol

Yng Nghymru, mae'r cwestiwn ynglŷn â sut i ymdrin â gwahaniaethau yn y gyfraith yn fater sy'n ymwneud â datganoli ar hyn o bryd, ac nid yn fater sy'n ymwneud ag awdurdodaeth. Y brif ddadl y gellir ei chyflwyno yw y dylai'r holl gyfraith sy'n rhan o'r awdurdodaeth gael eu haddysgu'n gywir mewn awdurdodaeth unedig. Mae hynny'n berthnasol ar lefel broffesiynol, ac yn arbennig ar lefel brifysgol, o ran israddedigion ac ôl-raddedigion. Mae'n hanfodol bod cyrsiau'r gyfraith yng Nghymru a Lloegr, ynghyd ag unrhyw brifysgol arall sy'n honni eu bod yn addysgu cyfraith Cymru a Lloegr,<sup>31</sup> yn cymryd cyfreithiau Cymreig i ystyriaeth.

<sup>28</sup> Yn draddodiadol, roedd cyfraith tir Gogledd Iwerddon yn debyg i gyfraith tir Gweriniaeth Iwerddon. Er hynny, yn sgîl y diwygiadau Gwyddelig o ganlyniad i'r Ddeddf Diwygio Cyfraith Tir a Thrawsgludo 2009 (Iwerddon), nid dyna'r sefyllfa mwyach. Am wybodaeth bellach, gweler yr adroddiad diweddar ynglŷn â chyfraith tir a gyhoeddwyd gan Gomisiwn y Gyfraith Gogledd Iwerddon. Mae'r adroddiad ar gael ar: [www.nilawcommission.gov.uk/land\\_law\\_report\\_nilc\\_8\\_2010.pdf](http://www.nilawcommission.gov.uk/land_law_report_nilc_8_2010.pdf) (Cyrchwyd: 20 Chwefror 2013).

<sup>29</sup> Am wybodaeth bellach, gweler y Memorandwm Esboniadol sydd ar gael ar: [www.niassembly.gov.uk/Documents/Legislation/Bills/Executive%20Bills/Session-2011-12/niabill-10-11-15-efm.pdf](http://www.niassembly.gov.uk/Documents/Legislation/Bills/Executive%20Bills/Session-2011-12/niabill-10-11-15-efm.pdf) (Cyrchwyd: 20 Chwefror 2013).

<sup>30</sup> Fel yr eglurir yn y memorandwm esboniadol (mae'r Memorandwm Esboniadol ar gael ar: [www.niassembly.gov.uk/Documents/Legislation/Bills/Executive%20Bills/Session-2011-12/Charities\\_EFM%20-%20As%20Introduced.pdf](http://www.niassembly.gov.uk/Documents/Legislation/Bills/Executive%20Bills/Session-2011-12/Charities_EFM%20-%20As%20Introduced.pdf) (Cyrchwyd: 20 Chwefror 2013), prif amcan y ddeddf yw diwygio'r prawf budd cyhoeddus o dan adran 3 Deddf Elusennau (Gogledd Iwerddon) 2008 er mwyn ail-greu'r ddarpariaeth sydd yng Nghymru a Lloegr. Yn ddiddorol, mae darpariaeth 2008 wedi ei seilio ar ddarpariaeth Albanaid (adran 8 Deddf Buddsoddiad Ymddiriedolwyr ac Elusennau (Yr Alban, 2005)), a bu'n destun beirniadaeth am greu ansicrwydd cyfreithiol.

<sup>31</sup> Mae Prifysgol Dundee yn cynnig gradd yng nghyfraith Lloegr yn ogystal â gradd yng nghyfraith yr Alban. Mae Richard Owen, o Brifysgol Morgannwg, wedi paratoi deunydd addysgol yn bennaf ar gyfer darlithwyr sy'n addysgu tu allan i Gymru: [www.ukcle.ac.uk/resources/nations/wales/the-government-of-wales-act-2006/](http://www.ukcle.ac.uk/resources/nations/wales/the-government-of-wales-act-2006/) (Cyrchwyd: 20 Chwefror 2013).

Yn Ysgolion y Gyfraith yng Nghymru, ystyrir effaith datganoli a chyfreithiau Cymreig newydd ar addysgu ac ymchwil.<sup>32</sup> Fodd bynnag, er nad ymgwymerwyd ag ymchwil cynhwysfawr, ceir awgrymiadau bod achos pryder ynghylch i ba raddau yr ymdrinnir â materion Cymreig mewn prifysgolion yn Lloegr. Er enghraifft, mae David Melding, Cadeirydd Pwyllgor Materion Cyfansoddiadol a Deddfwriaethol y Cynulliad, yn gwneud y pwynt canlynol mewn perthynas â'r gwahaniaethau rhwng Cymru a Lloegr:

Evidence to our Inquiry has shown that (the divergence) is highlighted in Welsh universities, but we are concerned that this may not be the case in English institutions. Whilst devolution is no doubt an element of courses on Constitutional and Administrative Law, it is unlikely that courses on specific subjects such as (Education, Housing and Social Care) highlight the differences that have already arisen. Lawyers in East Anglia or London, acting for a construction company, may get caught out by the very different planning legislation that applies in Wales.<sup>33</sup>

Gellir defnyddio llyfrau statud cyfraith teulu fel enghraifft. Bu i un o awduron yr erthygl hon nodi rhwystrau sylweddol wrth ymchwilio i fater cyfreithiol, gan nad oedd gwybodaeth gyflawn am Gomisiynydd Plant Cymru, y Mesur Hawliau Plant a Phobl Ifanc (Cymru) 2011, ynghyd â gwybodaeth am Gomisiynydd Plant Lloegr wedi'i chynnwys yn y llyfrau statud cyfraith teulu.<sup>34</sup> Ceir hefyd dystiolaeth sy'n awgrymu nad yw rhai gwerslyfrau ar gyfraith Cymru a Lloegr yn trafod cyfreithiau Cymreig. Yn wir, roedd un gwerslyfr cyfraith teulu yn anwybyddu'r Mesur yn llwyr wrth drafod ymgorfforiad Confensiwn y Cenhedloedd Unedig ar Hawliau'r Plentyn yng nghyfraith Cymru a Lloegr.<sup>35</sup>

Yn gyffredinol, ceir perygl clir yr esgeulusir datblygiadau Cymreig. O ddadansoddi'r Adolygiad Addysg a Hyfforddiant Cyfreithiol, ymddengys, fodd bynnag, nad yw rhai yn poeni am y sefyllfa, a mynegwyd pryder y byddai cynnwys darpariaeth Gymreig yn creu drwschw dianghenraid. Fel y nodwyd yn yr Adolygiad:

The quantitative difference between the law of England and that of Wales, at least at present, prompted several participants in focus groups to suggest that any wholesale change (to the extent of, for example, separate degrees or separate training regimes) was premature. It was perhaps inevitable that those in Wales felt not only better informed on the issue, but foresaw that their colleagues in England might be less so. As with any suggestion that additional material should be included in any of the academic courses, concern was expressed about overloading

<sup>32</sup> Gweler, er enghraifft, Leighton, P. (2003), 'Is the Legal Education System in Wales Measuring Up to Contemporary Challenges? Some Research Evidence from the MaLEW Project 2003', *Cylchgrawn Cyfraith Cymru*, 2 (4), 386–90; Owen, R., 'The Government of Wales Act 2006: The Challenges for Legal Education', i'w weld ar: [www.ukcle.ac.uk/resources/nations/wales/wales/](http://www.ukcle.ac.uk/resources/nations/wales/wales/) (Cyrchwyd: 20 Chwefror 2013); East, R., 'Legal Education in Wales: Opportunities and Challenges', i'w weld ar: <http://www.ukcle.ac.uk/resources/directions/previous/issue10/wales/> (Cyrchwyd: 20 Chwefror 2013); a Parry, *Cymru'r Gyfraith*, tt. 108–9.

<sup>33</sup> Melding, D. (2012), 'Editorial', *Statute Law Review*, 33, 101.

<sup>34</sup> Mae fframwaith statudol Comisiynydd Plant Cymru wedi'i osod allan yn y Ddeddf Safonau Gofal 2000, a'i ddiwygio gan Ddeddf Comisiynydd Plant Cymru 2001. Mae'r ddarpariaeth ar gyfer Comisiynydd Plant Lloegr wedi ei gosod yn Neddf Plant 2004.

<sup>35</sup> Gweler Burton, F. (2012), *Family Law* (London: Routledge), t. 310. Fel y noda Burton, 'However, the UN Convention on the Rights of the Child does not have the force of law in England and Wales, despite some of its concepts being enshrined in the (Children Act) 1989.'

the curriculum either at academic or vocational stage. This was balanced against a sense from some participants that students, and not just those in Wales, should during the course of their education be made aware of the developing differences.<sup>36</sup>

Er bod elfen o gydbwysedd, ceir awgrym bod nifer sylweddol o'r farn na ddylid cynnwys datblygiadau Cymreig ar y cwricwlwm. Pan ystyrir mai ymwybyddiaeth o'r gyfraith yw un o'r rhagofynion mwyaf sylfaenol i sicrhau llwyddiant system gyfreithiol, fe ellir ei ystyried fel cam o safbwynt egwyddorol pe nad addysgir myfyrwyr am yr holl gyfreithiau sy'n berthnasol i'w hawdurdodaeth. Yn ogystal, dylid edrych ar ymwahaniaeth fel nodwedd gadarnhaol am ei fod yn darparu sail ar gyfer cymhariaeth ynghyd â sefydlu arfer da. Yn y cyd-destun hwn, gellir dadlau y cyfoethogir y cwricwlwm drwy edrych ar wahaniaethau, yn hytrach na'i orlwytho.

Mae diffyg deunyddiau yn broblem yng Ngogledd Iwerddon. Fodd bynnag, nid yw hyn – mewn rhai achosion – yn broblem na ellir ei datrys. Mae cyfraith trosedd a chyfraith tystiolaeth yn enghreifftiau o hyn, oherwydd er bod y ddarpariaeth statudol yn wahanol,<sup>37</sup> maent yn debyg iawn o ran sylwedd, ac mae achosion y Llys Apêl yn Lloegr yn gysail berswadiol.<sup>38</sup> Dywedodd un academydd y byddai'n drugarog ar unrhyw fyfyrwr a gyfeiriai, o bryd i'w gilydd, at ddarpariaeth Lloegr, cyn belled na ddangosent anwybodaeth am y ffaith y ceir darpariaeth ar wahân yng Ngogledd Iwerddon.<sup>39</sup>

Bu meysydd eraill yn fwy problemus, yn arbennig cyfraith tir, sydd – fel yr eglurwyd – yn wahanol iawn yng Ngogledd Iwerddon o'i gymharu â Chymru a Lloegr, a bellach, Gweriniaeth Iwerddon hefyd. Ceir ymdriniaeth gynhwysfawr yn *Irish Land Law* gan yr Athro John Wylie,<sup>40</sup> ond nid yw'r argraffiad diweddaraf yn cynnwys trafodaeth ar Ogledd Iwerddon,<sup>41</sup> nodwedd y gellir ei phriodoli i'r diwygiadau diweddar i'r de o'r ffin. O ganlyniad, ni cheir unrhyw werslyfr manwl ar y testun, sy'n golygu mai'r unig ddeunydd sydd ar gael yw copïau o'r penodau perthnasol o hen argraffiadau llyfr yr Athro Wylie. Fel y nododd un academydd, '*we're struggling quite seriously here*'.<sup>42</sup>

Awgrymai rhai bod yr ymarfer Fframwaith Rhagoriaeth Ymchwil (FfRhY) wedi cael effaith ar hyn. Dywedodd un academydd:

For the right or wrong reasons we have got the very clear steer that publishing on Northern Ireland law is not international excellence, which I think is completely

<sup>36</sup> *Research update 12/02, Workforce development progress and headline findings from stage 3 of the LETR research*, paragraph 52. Ar gael ar: [www.lettr.org.uk/wp-content/uploads/2012/11/headline-findings2-31102012.pdf](http://www.lettr.org.uk/wp-content/uploads/2012/11/headline-findings2-31102012.pdf) (Cychwyd: 20 Chwefror 2013).

<sup>37</sup> Gellid disgwyl mai'r un fyddai'r achos yng Nghymru. Hyd yn oed petai cyfraith drosedd yn cael ei datganoli, mae'n bur annhebygol y ceid diffiniad newydd ar gyfer lladdiad (*homicide*), er enghraifft, neu Ddeddf Dwyn newydd ar gyfer Cymru. Mae newidiadau ymylol yn llawer mwy tebygol, megis llunio trosedd ar gyfer defnyddio coleri cŵn sy'n rhoi sioc drydanol drwy'r Rheoliadau Lles Anifeiliaid (Coleri Electronig) (Cymru) 2010.

<sup>38</sup> Gweler, er enghraifft, Wild C., a Weinstein S. (2010), *Smith and Keenan's English Law* (Harlow: Pearson), tt. 201–2.

<sup>39</sup> Cyfweiliad gyda'r awduron, Belffast, Mai 2012.

<sup>40</sup> Wylie, J. (1997), *Irish Land Law* (Dublin: Bloomsbury Professional).

<sup>41</sup> Ibid.

<sup>42</sup> Cyfweiliad gyda'r awduron, Belffast, Mai 2012.

wrong, because it's supposed to be the inherent quality of the work, not the jurisdictions that you're researching on.<sup>43</sup>

O ganlyniad, ceir ymdeimlad cyffredinol na fydd ysgrifennu am Ogledd Iwerddon yn derbyn cydnabyddiaeth deilwng: *'It would have to be a labour of love and a weekend or evening only project. That's just the way it works and that is because the REF is dictating what you can and can't do at certain levels.'*<sup>44</sup> Yn sgil y diffyg tryloywder proses y FfRhY, mae'n amhosibl dweud a oes sail ddilys ar gyfer y farn hon ai peidio. Fodd bynnag, os ydy'r sefyllfa'n arwain at ddiffyg deunyddiau, neu ddiffyg sylwebaeth academiaidd ar y gyfraith, mae'n destun gofid. Yn anffodus, mae'r un gofidiau'n berthnasol i Gymru hefyd.

### Hygyrchedd Cyfreithiau Cymreig

Mae'r mater ynghylch deunyddiau dysgu yn adlewyrchu pwynt am hygyrchedd yn fwy cyffredinol. Mae gan Ogledd Iwerddon Raglen Gwasanaethu'r System Gyfreithiol (GSG), corff sydd â swyddogaeth i ddarparu amryw o adnoddau ynglŷn â'r gyfraith yng Ngogledd Iwerddon. Fe'i sefydlwyd ym 1980 yn dilyn papur a baratowyd gan Ddeon Cyfadran y Gyfraith ym Mhrifysgol Queen's ar y pryd, yr Athro Colin Campbell, a rhai o'i gydweithwyr. Eglura Alan Hewitt fod y papur yn amlinellu, 'the serious lack of any adequate and systematic approach to legal publications in Northern Ireland, and the consequent difficulties for practitioners and others.'<sup>45</sup> Gellir gweld hyn drwy bwynt a wnaed gan *Adroddiad Armitage* ym 1973:

Another serious drawback facing the newly called barrister is the lack of tools of his trade. There is, for example, no annotated edition of the Northern Ireland Statutes and no up-to-date practice book corresponding to the English 'White Book' (the Annual Practice). The latest available edition of the corresponding work came out in 1906 and relates therefore to the pre-partition courts in Ireland. There is no book of Northern Ireland Court precedents and only an ancient and rather sketchy book of non-litigious forms. The English precedent books such as Atkin's 'Court Forms' have to be used, but warily, because of the many differences in practice and substantive law between the two jurisdictions. There are very few general text books on Northern Ireland law and therefore some special professional skills and techniques must be learned by the newcomer to the Bar in addition to those required by barristers in other parts of the United Kingdom.<sup>46</sup>

Yn unol â hynny, fel y nododd un o staff GSG, diffyg cyhoeddwr masnachol oedd y 'raison d'être' ar gyfer sefydlu GSG.<sup>47</sup> I raddau, mae materion tebyg yn codi yng Nghymru, sy'n golygu bod GSG yn cynnig ei hun yn syth fel model posibl.

<sup>43</sup> Ibid.

<sup>44</sup> Ibid.

<sup>45</sup> Hewitt, A. (2010), *The Law Society of Northern Ireland: A History* (Belfast: The Law Society of Northern Ireland), t. 102.

<sup>46</sup> Government of Northern Ireland (1973), *Report of the Committee on Legal Education in Northern Ireland* (Cmd 579: H. M. Stationary Office), t. 12. Cadeiriwyd y Pwyllgor gan yr Athro A. L. Armitage.

<sup>47</sup> Cyfweiliad gyda'r awduron, Belfast, Mai 2012.

Elusen yw GSG, sy'n cael ei hariannu gan y proffesiwn cyfreithiol. Mae swyddfeydd yn cael eu darparu gan Brifysgol Queen's, ac mae ganddi bedwar aelod o staff llawn amser. O ran cyhoeddiadau, y prif adnodd yw'r *Bulletin of Northern Ireland Law* a gyhoeddir pob pum wythnos, ac sy'n darparu adroddiad cynhwysfawr o ddatblygiadau cyfreithiol.<sup>48</sup> Yn ogystal, ceir dau gyhoeddiad arbenigol: y *Northern Ireland Conveyancing and Land Law Journal*, a gyhoeddir ddwywaith y flwyddyn, a'r *Child and Family Law Update* a gyhoeddir bob chwarter.

Mae darparu gwerslyfrau hefyd yn swyddogaeth allweddol, ac mae GSG yn comisiynu llyfrau ar amryw o feysydd cyfraith Gogledd Iwerddon, er enghraifft cyfraith tai, methdaliadau, trefniadaeth droseddol a morgesi.<sup>49</sup> Erbyn heddiw, nid ysgrifennir y llyfrau gan academyddion fel rheol.<sup>50</sup> Yn hytrach, fe'u hysgrifennir gan ymarferwyr, am ei fod yn ffordd dda iddynt hyrwyddo'u harbenigedd. Fel y nododd un o gynrychiolwyr GSG, 'that's how we keep pushing it to people now, that the profession here is too big, there are too many barristers and there isn't enough work so they've got to find a way of differentiating themselves, and one way they can differentiate themselves is by publishing.'<sup>51</sup>

Yn ogystal â chyhoeddi adnoddau, mae GSG yn chwarae rhan bwysig iawn drwy hyfforddiant datblygiad proffesiynol parhaus (DPP), ac yn trefnu amryw o gysiau a chynadleddau. Er bod mwy o gystadleuaeth erbyn hyn oddi wrth ddarparwyr masnachol, ystyrir y GSG fel y prif sefydliad i'r perwyl hwn, ac mae eu cysiau amrywiol yn ariannu eu cyhoeddiadau. Mae digwyddiadau DPP yn cynnwys cynadleddau undydd o bwys, seminarau nosweithiol, a chysiau chwe wythnos ar bynciau megis cyfraith fasnachol, adolygiad barnwrol a datrys anghydfodau. Maent yn cynnal diwrnod ar gyfer ymarferwyr profiant a diwrnod ar gyfer cleientiaid hŷn yn flynyddol.

Mae angen dybryd am wasanaeth addysgol o'r fath yng Nghymru. Ar y cyfan, ni fu mentrau hyd yma yn ddigonol nac yn systematig,<sup>52</sup> ac mae'n glir bod galw am rywbeth mwy cynhwysfawr.<sup>53</sup> Felly, dylid sefydlu GSG Cymreig gyda'r prif swyddogaethau hyn: darparu diweddariadau a sylwebaeth ar gyfraith Gymreig; trefnu adnoddau i'w cyhoeddi (gan gynnwys gwerslyfrau a chyfnodolion), a threfnu hyfforddiant i gyfreithwyr

<sup>48</sup> Mae'r *Bulletin* hefyd ar gael ar-lein (gweler [www.sls.qub.ac.uk/new\\_site/index.html](http://www.sls.qub.ac.uk/new_site/index.html)). Mae staff GSG o'r farn bod hwn yn gynnyrch o safon uwch, gan fod modd cynnwys nodweddion megis hyperddolenni sy'n gyrru'r darlennydd at y statudau a'r dyfarniadau. Er hyn, mae'r fersiwn brintiedig yn fwy poblogaidd.

<sup>49</sup> Am restr o'r teitlau sydd ar gael, gweler: [www.sls.qub.ac.uk/catalogue/page1\\_new.htm?category=Books](http://www.sls.qub.ac.uk/catalogue/page1_new.htm?category=Books)

<sup>50</sup> Awgrymodd cynrychiolwyr GSG, yn unol â'r academyddion, y gallai gofynion y FfRhY fod wedi effeithio ar hyn.

<sup>51</sup> Cyfweiliad gyda'r awduron, Belfast, Mai 2012.

<sup>52</sup> Dylid cydnabod y cynhyrchid cronfa ddata o ddeddfwriaeth Gymreig gan Brifysgol Caerdydd am sawl blwyddyn. Er iddi fod yn ddefnyddiol, serch hynny, nid oedd yn cynnwys unrhyw sylwebaeth ar y gyfraith.

<sup>53</sup> Mae'r Cwnsler Cyffredinol, Theodore Huckle, wedi awgrymu datblygu 'gwyddoniadur' er mwyn darparu hygyrchedd gwell ar gyfer cyfreithiau Cymreig. Fodd bynnag, nid yw'n glir ar ba ffurf y bydd hwn ar hyn o bryd. Gweler: [www.wales.gov.uk/newsroom/firstminister/2012/120626access10welshlaw/?jsessionid=C8B60B358D79A3AE479ED67324CDB9FE?lang=cy](http://www.wales.gov.uk/newsroom/firstminister/2012/120626access10welshlaw/?jsessionid=C8B60B358D79A3AE479ED67324CDB9FE?lang=cy) (Cyrchwyd: 20 Chwefror 2013)

sy'n ymarfer yng Nghymru. O brofiad GSG yng Ngogledd Iwerddon, ni fyddai'n or-gostus i'w gynnal, a byddai'n darparu gwasanaeth gwerthfawr tu hwnt a âi ymhell i sicrhau datblygiad effeithiol a gwir gyfreithlondeb y gyfraith yng Nghymru.

## Y Gymraeg

Un nodwedd sy'n gosod Cymru ar wahân i Loegr a Gogledd Iwerddon yw'r iaith Gymraeg.<sup>54</sup> Er nad yw hyn yn hollol berthnasol i thema gymharol gweddill yr erthygl, dylid rhoi ystyriaeth iddi yng ngolau'i phwysigrwydd sylfaenol yn y cyd-destun Cymreig.

O ganlyniad i Ddeddf yr Iaith Gymraeg 1993 a Mesur y Gymraeg 2011, mae'n ofynnol i gyrff cyhoeddus yng Nghymru ddarparu gwasanaethau trwy gyfrwng y Gymraeg. Ar ben hynny, mae gan ddeddfwriaeth y Cynulliad 'sail gyfartal' yn y Gymraeg a'r Saesneg.<sup>55</sup> Yn unol â hynny, mae angen arbenigedd i sicrhau y'i drafftir a'i dehonglir yn gywir. Fel yr eglura Watkin,

The laws made by the Assembly and the Welsh Ministers are not made in English, nor in Welsh, but in both languages. With Parliament having decreed that the two language versions are to be treated as of equal validity for all purposes, it cannot therefore be safe to interpret the meaning of one text without having due regard to the meaning of the other. This has far-reaching implications for the education, qualifications and composition of the legal professions, affecting practitioners, as they expound the law to their clients, and the judiciary, who will be called upon to adjudicate upon and interpret these laws in court.<sup>56</sup>

Nodwedd o bwys difrifol yw'r ffaith nad yw cyhoeddwyr masnachol yn darparu testun Cymraeg o ddeddfwriaethau. Yn ogystal, mae Hughes a Davies yn pwysleisio mai'r 'person sy'n dymuno gweld testun cyfoes Cymraeg y gyfraith a wnaed yn Gymraeg sydd yn y sefyllfa waethaf oll, gan nad yw'r testun hwnnw ar gael o gwbl, yn gyhoeddus nac o wasanaeth a ddarperir yn fasnachol.'<sup>57</sup> Pe deuai Cymru'n awdurdodaeth ar wahân, mae'n bosibl y byddai angen cyfieithu darpariaethau sydd eisoes yn bodoli, sy'n berthnasol i Gymru a Lloegr. Byddai hyn yn dwysáu'r mater.

Mae'r goblygiadau i addysg gyfreithiol yn amlwg ar bob lefel, yn arbennig o ran adnoddau. Mae'r mater eto'n gysylltiedig â hygyrchedd, a cheir nifer o drafferthion. Mae'n bosibl na fyddai rhai'n credu bod paratoi deunyddiau cyfrwng Cymraeg yn ateb gofynion yr ymarfer FfRhY.<sup>58</sup> At hynny, hwyrach na fyddai cyhoeddi deunyddiau masnachol yn ymarferol wrth ystyried y gynulleidfa gymharol fechan. Mae hyn yn debyg

<sup>54</sup> Dylid cydnabod bod cwestiynau ieithyddol yn codi yng Ngogledd Iwerddon, yn benodol Scoteg Ulster a'r Wyddeleg. Mae hyn, serch hynny, y tu hwnt i gwmpas y prosiect ymchwil presennol.

<sup>55</sup> Deddf Llywodraeth Cymru 2006, a.156.

<sup>56</sup> Watkin, *The Legal History of Wales*, t. 209.

<sup>57</sup> Gweler Hughes a Davies, 'Deddfwriaeth Hygyrch a Dwyieithog i Gymru', t. 134.

<sup>58</sup> Er bod y FfRhY wedi gwneud darpariaeth ar gyfer cyflwyniadau cyfrwng Cymraeg, *Assessment Framework and Guidance on Submissions* (July, 2011), paragraffau 128–30 ar gael ar: <http://www.ref.ac.uk/media/ref/content/pub/assessmentframeworkandguidanceonsubmissions/GOS%20including%20addendum.pdf> (Cyrchwyd: 20 Chwefror 2013); Gweler hefyd Parry, R. G. (2002), 'Hyrwyddo'r Gymraeg ym Myd y Gyfraith: Beth yw Cyfraniad Adrannau Cyfraith y Brifysgol?', *Cylchgrawn Cyfraith Cymru*, 1, 394.

i sefyllfa GSG yng Ngogledd Iwerddon. Er mwyn adeiladu ar yr argymhellion cynharach ar gyfer sefydlu GSG cyfatebol yng Nghymru, dylai corff o'r fath ymgymryd â chynhyrchu deunyddiau cyfrwng Cymraeg, gan gynnwys deunyddiau dysgu cyfrwng Cymraeg. Yn wir, yn ôl R. Gwynedd Parry, mae adnoddau cyfrwng Cymraeg yn hanfodol ar gyfer datblygu addysg gyfreithiol ddwyieithog:

Cyn y gellir gweld datblygiadau pellach mewn addysg ddwyieithog yn y gyfraith, rhaid wrth ddeunydd ar ffurf testunau cyfreithiol yn Gymraeg. Y maen tramgwydd sylfaenol yw diffyg llyfrau yn egluro'r gyfraith yn Gymraeg. Nid oes felly ganllawiau neu gyfeirlyfrau y gall myfyrwyr (nac, o ran hynny, ymarferwyr y gyfraith yn y llysoedd) droi atynt am arweiniad a chynghor.<sup>59</sup>

Mae rhai camau sylweddol eisoes wedi'u cymryd. Mae geiriadur cyfreithiol Cymraeg,<sup>60</sup> yn ogystal â geiriadur termau cyfreithiol Cymraeg eisoes wedi'u cyhoeddi.<sup>61</sup> Darperir rhywfaint o addysg gyfreithiol cyfrwng Cymraeg ar draws prifysgolion Cymru, ac mae'r Coleg Cymraeg Cenedlaethol yn ariannu nifer o fentrau, gan gynnwys cymrodoriaethau dysgu cyfrwng Cymraeg, ynghyd â chynnal ymchwil gyfreithiol drwy gyfrwng y Gymraeg.<sup>62</sup> Er hynny, mae'n amlwg bod her aruthrol yn wynebu addysgwyr y dyfodol yn sgil diffyg adnoddau dysgu cyfrwng Cymraeg, nodwedd a all beri i fyfyrwyr beidio â dewis addysg cyfrwng Cymraeg.

### Cymru fel awdurdodaeth

O'r drafodaeth uchod, mae'n glir fod angen datblygu strwythurau o fewn yr awdurdodaeth bresennol er mwyn ymateb i ddatganoli. Yn benodol, mae angen sicrhau bod deunyddiau addysgol, er enghraifft gwerslyfrau ac erthyglau, yn cydnabod y gwahaniaethau rhwng Cymru a Lloegr – yn ogystal â hybu hygyrchedd yn fwy cyffredinol – drwy greu sefydliad cyfatebol yng Nghymru i'r GSG yng Ngogledd Iwerddon. Yn gysylltiedig â hyn, mae'n hollbwysig sicrhau bod adnoddau ar gael yn y Gymraeg, er mwyn adlewyrchu statws cyfartal yr iaith.

Fodd bynnag, yn sgil datblygiadau posibl y dyfodol, mae'n berthnasol hefyd i ystyried y materion a allai godi pe deuai Cymru'n awdurdodaeth ar wahân. Yn amlwg, byddai llawer yn dibynnu ar yr union fodel a ddewisir, ond gobeithir y bydd y drafodaeth hon yn un ddadlennol. Er mwyn gosod y cyd-destun, mae'n werth cyfeirio at yr Adolygiad Addysg a Hyfforddiant Cyfreithiol.<sup>63</sup> Un o'r cwestiynau a ofynnwyd i'r cyfranogwyr fel rhan o ymchwil mesurol yr adolygiad – a oedd yn cynnwys academyddion ac

<sup>59</sup> Parry, R. G. (2002), 'Hyrwyddo'r Gymraeg ym Myd y Gyfraith', t. 390; Gweler hefyd, Parry, *Cymru'r Gyfraith: Sylwadau ar Hunaniaeth Gyfreithiol*, t. 117; a Davies, I. (2001), 'Adroddiad Seminar: Yr Iaith Gymraeg a'r Broses Gyfreithiol yng Nghymru', *Cylchgrawn Cyfraith Cymru*, 1, 11; 'Cytunwyd y byddai dwyieithrwydd yn y broses gyfreithiol ar ei hennill yn fawr petai defnyddiau cyfreithiol ar gael yn y Gymraeg a hefyd addysg gyfreithiol trwy gyfrwng y Gymraeg ar lefel israddedig a lefel LPC/BVC.'

<sup>60</sup> Lewis, R. (2003), *Geiriadur Newydd y Gyfraith* (Llandysul: Gomer).

<sup>61</sup> Jones, D. Ll., Prys, D. a Davies, O. L. (goln) (2008), *Geiriadur Termau'r Gyfraith* (Bangor: Prifysgol Bangor). Paraotwyd y termau gan staff Ysgol y Gyfraith, Prifysgol Bangor. Mae'r geiriadur ar gael yn electronig drwy'r Porth Termau Cenedlaethol: [termau.org](http://termau.org).

<sup>62</sup> Parry, *Cymru'r Gyfraith*, tt. 108–15.

<sup>63</sup> Gweler [www.lettr.org.uk](http://www.lettr.org.uk) am fanylion pellach. Ar adeg ysgrifennu'r erthygl, nid oedd yr adroddiad terfynol wedi ei gyhoeddi.

ymarferwyr cyfreithiol – oedd; ‘Should the education and training of legal professionals in Wales differ from the education and training of legal professionals in England?’<sup>64</sup>

Roedd yr ymatebion fel a ganlyn:

| Located in                | No, never | No, not now, but perhaps in the future | Yes, small differences | Yes, large differences | Yes, there should be completely different systems |
|---------------------------|-----------|----------------------------------------|------------------------|------------------------|---------------------------------------------------|
| England (997 respondents) | 58.7%     | 28.4%                                  | 12.0%                  | 0.4%                   | 0.4%                                              |
| Wales (47 respondents)    | 49.0%     | 25.5%                                  | 19.1%                  | 2.1%                   | 4.3%                                              |

Gellir gweld o’r darganfyddiadau hyn bod nifer o’r farn, hyd yn oed pe sefydlid awdurdodaeth gyfreithiol ar wahân yng Nghymru, y dylai addysg a hyfforddiant barhau’r un fath â’r hyn a geir yn Lloegr. Hwyrach nad yw hyn yn gwbl annisgwyl o ystyried meddylfryd geidwadol y gymuned gyfreithiol. Fodd bynnag, gellir dadlau nad yw dull o’r fath yn gynaliadwy, ac yn dilyn profiadau Gogledd Iwerddon, mae’n debygol y bydd angen newid er mwyn adlewyrchu’r cyd-destun yn fwy cywir i’r dyfodol. Tra bydd maint y gwahaniaethau yn ddibynnol ar sut y datblyga’r sefyllfa yng Nghymru, byddai mabwysiadu agwedd *laissez-faire* nid yn unig yn golygu methu manteisio’n llawn ar ddatganoli, ond byddai hefyd yn niweidiol i ddatblygiad y gyfraith yng Nghymru yn y dyfodol.

**Addysg gyfreithiol israddedig**

Dadleuwyd uchod y dylai prifysgolion Cymru a Lloegr sicrhau rhoi sylw i gyfreithiau Cymru. Er hynny, pe sefydlid awdurdodaeth ar wahân i Gymru, ni fyddai disgwyl i brifysgolion Lloegr addysgu cyfraith Gymreig yn fwy na chyfraith unrhyw awdurdodaeth arall, megis Gogledd Iwerddon. Er hynny, gallai hynny arwain at broblemau mewn perthynas â graddau cymhwysol yn y gyfraith. Yn gryno, y cwestiwn dan sylw yw; a fyddai graddau prifysgolion Cymru yn raddau cymhwysol yn y gyfraith ar gyfer myfyrwyr sy’n dymuno cwblhau eu hyfforddiant galwedigaethol yn Lloegr? Unwaith eto, gall profiad Gogledd Iwerddon fod yn gynsail gwerthfawr i’r perwyl hwn. Yno, mae graddau cyfreithiol sy’n ateb gofynion y cyrff proffesiynol yng Nghymru a Lloegr yn ddilys yng Ngogledd Iwerddon cyn belled â’u cymeradwyr gan y Cyngor ar gyfer Addysg Gyfreithiol (Gogledd Iwerddon). Yr unig ddisgwyliad ychwanegol yw bod myfyrwyr yn astudio cyfraith dystiolaeth droseddol, neu’n sefyll arholiad ychwanegol yn y pwnc cyn dechrau eu hastudiaethau proffesiynol. Yn ymarferol, nid yw graddau cyfraith Cymru a Lloegr i’w gweld fel llawer o rwstr. Fel yr eglurwyd gan gynrychiolydd y Sefydliad Astudiaethau Cyfreithiol Proffesiynol: ‘because they’re moving from academic to practical law we don’t notice a huge difference.’<sup>65</sup> Yn wir, credai ei fod yn fwy o ‘her’ pan nad oedd myfyrwyr wedi astudio rhai o fodiwlau’r cwrs yn y brifysgol, megis cyfraith cwmni neu gyfraith teulu. Ar sail y dystiolaeth uchod felly, gellir awgrymu y dylai graddau

<sup>64</sup> Research update 12/02, Workforce development progress and headline findings from stage 3 of the LETR research, paragraff 51 (Cyrchwyd: 20 Chwefror 2013).

<sup>65</sup> Cyfweiliad gyda’r awduron, Belfast, Mai 2012.

cyfraith Lloegr fod yn ddilys ar gyfer y rhai sy'n bwriadu hyfforddi yng Nghymru, gan gymryd yn ganiataol wrth gwrs y sefydlid hyfforddiant ar wahân iddynt yn y lle cyntaf.

Yn anffodus, nid yw'r sefyllfa ar gyfer myfyrwyr yng Ngogledd Iwerddon sy'n dymuno cymhwyso yng Nghymru a Lloegr yr un mor syml. Yn gyffredinol, mae graddau Gogledd Iwerddon yn ddilys yng Nghymru a Lloegr. Gwahaniaeth nodedig, fodd bynnag, yw y disgwylir i fyfyrwyr Gogledd Iwerddon astudio cyfraith tir Lloegr yn ategol at gyfraith tir Gogledd Iwerddon. Mae hyn yn ddealladwy o ystyried y gwahaniaeth amlwg rhwng y cyfreithiau, ynghyd â phwysigrwydd dealltwriaeth o gyfraith eiddo ar gyfer cymhwyster proffesiynol.<sup>66</sup> Fodd bynnag, gellir honni ei fod yn afresymol nad yw'r sefyllfa yr un fath i'r rhai sy'n symud o Gymru a Lloegr i Gogledd Iwerddon, a mynegwyd cryn syndod o ganlyniad. Fel y dywedodd un academydd, *'it's a very tough experience for the students'*.

Er nad yw'r mater hwn yn codi yng Nghymru heddiw o ganlyniad i'r tebygrwydd rhwng sylwedd cyfraith Cymru a Lloegr, fe all godi yn y dyfodol. Gellir dadlau bod disgwyl i Ysgolion Cyfraith Cymru ymdrin â chyfreithiau Lloegr yn ogystal â Chymru er mwyn cynyddu dewisiadau i'w graddedigion o ran gyrfa. Yn wir, gall unrhyw awgrym camarweiniol bod graddau cyfraith o brifysgolion Cymru yn amherthnasol i fyfyrwyr o Loegr, neu fyfyrwyr sy'n bwriadu ymarfer yn Lloegr, gael effaith niweidiol ar ysgolion cyfraith Cymru gan y byddai'n amhosibl denu digon o fyfyrwyr.<sup>67</sup> Byddai'r sefyllfa honno'n debyg i sefyllfa'r Alban, lle nad oes modd i fyfyrwyr sy'n derbyn gradd gyfraith o'r Alban gymhwyso fel cyfreithiwr yng Nghymru a Lloegr. Fodd bynnag, pe caiff cyfreithiau Lloegr eu haddysgu yn ategol at gyfreithiau Cymru, ceir perygl y gallai graddau yng Nghymru un ai fod yn anos (fel yr hyn a welir yng Ngogledd Iwerddon yn sgil y rheidrwydd i ddysgu cyfraith tir Lloegr yn ategol at gyfraith tir Gogledd Iwerddon), neu'n llawer mwy arwynebol dros amser – rhywbeth y dylid ei osgoi.

Cwestiwn arall y dylid ei ystyried yw; a ddylai graddau o Loegr gael statws dilys yng Nghymru fel sy'n digwydd ar hyn o bryd, ynteu a ddylid gosod gofynion ychwanegol? Am resymau tebyg i'r rhai a amlinellwyd gan gynrychiolydd y Sefydliad Astudiaethau Cyfreithiol Proffesiynol yng Ngogledd Iwerddon uchod, mae modd dadlau na fyddai gosod gofynion o'r fath yn fanteisiol. Y pwynt allweddol yw bod egwyddorion cyfraith gyffredin a chyfraith achosion yn debygol o aros yr un peth, yn arbennig os yw'r Goruchaf Lys yn parhau fel llys apeliadol uchaf Cymru, ac o ragdybio y byddai gan achosion Llys Apêl Lloegr natur berswadiol. Fodd bynnag, os yw graddau Lloegr yn gymwys yng Nghymru, mae'n bwysig bod graddau cyfraith Gymreig yn gymwys y tu hwnt i Glawdd Offa. Dylai graddau cyfreithiol Cymru a Lloegr astudio'r gwahanol systemau cyfreithiol.<sup>68</sup>

<sup>66</sup> Mae ymarfer a chyfraith eiddo yn rhan orfodol o raglenni Cwrs Ymarfer y Gyfraith. Gweler: [www.sra.org.uk/documents/students/student-enrolment/beforeyoustart.pdf](http://www.sra.org.uk/documents/students/student-enrolment/beforeyoustart.pdf) (Cyrchwyd: 20 Chwefror 2013).

<sup>67</sup> Cafodd gofidiau yn y cyd-destun hwn eu cyfleu yn ystod ymgynghoriad y Cynulliad. Gweler Cynulliad Cenedlaethol Cymru, Pwyllgor Materion Cyfansoddiadol a Deddfwriaethol, *Ymchwilliad i Awdurdodaeth ar wahân i Gymru*, paragraffau 144 ac 145. Dylid nodi nad oedd hyn yn broblem ym Mhrifysgol Queen's. Nid yw, hwyrach, yn syfrdanol i un academydd awgrymu i broblemau gwleidyddol amrywiol Belffast gael mwy o effaith ar eu gallu i recriwtio myfyrwyr.

<sup>68</sup> Gallai hyn ffurfio rhan o fodiwlau cyfraith gyfansoddiadol yn yr un ffordd ag y mae modiwlau cyfredol o'r fath yn cynnwys datganoli ar hyn o bryd.

## Cymhwyster Proffesiynol

Dylid hefyd ystyried cymwysterau proffesiynol. Wrth reswm, byddai hyn yn gwbl ddibynol ar effaith sefydlu awdurdodaeth Gymreig ar y proffesiwn cyfreithiol yng Nghymru.<sup>69</sup>

Ym marn yr Adolygiad Addysg a Hyfforddiant Cyfreithiol, ni fyddai angen unrhyw newidiadau sylweddol hyd yn oed pe sefydlid awdurdodaeth Gymreig: *'Clearly if a separate jurisdiction becomes a reality, and involves distinct courts and distinct procedures, some consideration might also be given to "awareness level" education in the vocational teaching of litigation.'*<sup>70</sup> Os felly, hwyrach mai'r unig beth fyddai ei angen fyddai eglurhad o system gyfreithiol Cymru mewn modiwl rhagarweiniol. Er hynny, hwyrach yr ymddangosai'n anarferol i sefydlu proffesiwn cyfreithiol Cymreig a modiwl ar y cyd, tra cedwir proffesiynau Lloegr fel ag y maent, a gellir dadlau ei fod yn fwy priodol o lawer i gynllunio'n arbennig ar gyfer anghenion penodol Cymru. Unwaith eto, fe all cymhariaeth â Gogledd Iwerddon ar gyfer hyn fod yn ddadlennol, oherwydd er y strwythur y proffesiynau cyfreithiol mewn ffordd debyg i Gymru a Lloegr,<sup>71</sup> mae ganddynt system arbennig o gymhwyster proffesiynol a ddyluniwyd i ateb gofynion proffesiwn cyfreithiol mewn awdurdodaeth fechan.

Mae strwythur yr hyfforddiant cyfreithiol galwedigaethol yng Ngogledd Iwerddon wedi bodoli yn ei ffurf bresennol ers sefydlu'r Sefydliad Astudiaethau Cyfreithiol Proffesiynol (SACP), yn dilyn argymhellion Adroddiad Armitage ym 1973. Cyn hynny, roedd yn rhaid i ddarpar fargyfreithwyr gyflawni cwrs gradd – er nad cwrs cyfraith o reidrwydd – cyn ymgymryd â chwrs blwyddyn ym Mhrifysgol Queen's, ynghyd â sefyll Arholiad Terfynol Bar Lloegr. Astudent ar gyfer yr arholiad hwn yn annibynnol, gan fynychu darlithoedd gan aelodau'r proffesiwn. Caniateid i fyfyrwyr gael eu heithrio o astudio pynciau penodol os oeddent eisoes wedi eu hastudio fel rhan o'u gradd. Ar y llaw arall, er mwyn cymhwyso fel cyfreithwyr, yr oedd yn rhaid i fyfyrwyr gwblhau gradd, neu wasanaethu fel clerck y gyfraith am gyfnod o saith mlynedd. Yna, gallent sicrhau mynediad at brentisiaeth Indentur am dair blynedd. Roedd angen iddynt gwblhau arholiadau blynyddol, er y gallent gael eu heithrio os oeddent eisoes wedi astudio'r pwnc cyfreithiol perthnasol, a gofynnid iddynt lwyddo yn Arholiad Terfynol Cymdeithas y Gyfraith Gorfforedig cyn cael mynediad. Ceid sawl problem i'r system, gyda'r brif feirniadaeth ar *'the almost complete lack of any satisfactory form of direct professional training.'*<sup>72</sup> Fel y nodwyd yn Adroddiad Armitage,

It was clear to us from the evidence submitted that the successful completion of existing courses of professional training provides no guarantee as to the

<sup>69</sup> Enghraifft amlwg yn y cyd-destun hwn yw a cheid unrhyw raniad yn y proffesiynau rhwng Cymru a Lloegr. Mae trafodaeth ynghylch pa strwythur fyddai'n ddymunol y tu hwnt i faes yr erthygl hon.

<sup>70</sup> *Research update 12/02, Workforce development progress and headline findings from stage 3 of the LETR research*, paragraff 54.

<sup>71</sup> O ran strwythur, mae proffesiwn cyfreithiol Cymru a Lloegr yn debyg iawn, gyda rhaniad yn y proffesiwn rhwng cyfreithwyr a bargyfreithwyr. Ceir Cymdeithas y Gyfraith a Chyngor y Bar, er nad oes cyrff rheoli ar wahân. Un gwahaniaeth yw nad yw bargyfreithwyr yn gweithio o siambrâu; maent yn hytrach yn hunangyflogedig ac â chanolfan yn Llyfrgell y Bar. Gwahaniaeth nodedig arall yw na cheir strwythurau busnes amgen, na dulliau amgen ar gyfer cymhwyso.

<sup>72</sup> Government of Northern Ireland (1973), *Report of the Committee on Legal Education in Northern Ireland* (Cmd. 579: H. M. Stationary Office), t. 11.

competence or the quality – beyond the academic quality – of a candidate for either branch of the Profession. We are satisfied that the case for change is overwhelming.<sup>73</sup>

Daeth newid yn sgil y cwrs galwedigaethol a ddarperir gan yr SACP. Mae strwythur y cwrs yn wahanol i Gymru a Lloegr, ac yn cynnwys sawl budd posibl, gan gynnwys rhai a fyddai'n arbennig o ddeniadol mewn cyd-destun Cymreig. Gyda hyn mewn golwg, darperir trosolwg o rai o'r prif wahaniaethau.

Cyn egluro sut y gweithredir y cwrs galwedigaethol, dylid tanlinellu y ceir dwy ysgol erbyn hyn. Y gyntaf i'w sefydlu oedd y SACP, sy'n rhan o Brifysgol Queen's ym Melffast. Yn 2008, sefydlwyd yr Ysgol Raddedig ar gyfer Addysg Gyfreithiol Broffesiynol (YRAGB), sy'n rhan o Brifysgol Ulster yn Londonderry. Diben cael darparwr ar wahân oedd gwasanaethu anghenion gogledd y wlad. Mae'r arwyddocâd i Gymru yn amlwg. Yn hanesyddol, gwthiwyd Gogledd Cymru i'r cyrion o ran addysg gyfreithiol, ond daeth tro ar fyd pan sefydlwyd Ysgol y Gyfraith ym Mhrifysgol Bangor yn 2004. Gyda sefydlu cyrsiau galwedigaethol, mae'n hanfodol y cyflwynir darpariaeth ar gyfer myfyrwyr yn y gogledd a'r canolbarth, yn ogystal â'r de.

Nifer cyfyngedig o lefydd sydd ar y cyrsiau yng Ngogledd Iwerddon. Bob blwyddyn mae'r SACP yn derbyn 120 o gyfreithwyr dan hyfforddiant a 30 o ddarpar fargyfreithwyr, tra bod yr YRAGB yn derbyn 28 o gyfreithwyr dan hyfforddiant. Mae cyfyngu llefydd yn cyflwyno trefn teilyngdod, gyda'r nod o gynnal safonau uchel. Mae hyn yn gyferbyniad llwyr â Chymru a Lloegr, lle mae safonau mynediad yn gymharol isel, elfen sydd o bosibl yn annog myfyrwyr i ymgymryd â chysiau er bod cyfleoedd prin ar gyfer swyddi yn dilyn hynny.<sup>74</sup>

Yn y SACP,<sup>75</sup> yn groes i Gymru a Lloegr,<sup>76</sup> mae'r ymgeiswyr i'r ddau broffesiwn yn hyfforddi yr un pryd â'i gilydd. Un fantais i'r sefyllfa hon, gan nad yw'n ymarferol i gael dau gwrs hyfforddiant ar gyfer niferoedd bychain, yw y caniateir i ddarpar gyfreithwyr a bargyfreithwyr adeiladu rhwydwaith o gysylltiadau. Yn wir, mae gan y cyrsiau wahanol ddyddiadau cychwyn, sy'n golygu bod darpar fargyfreithwyr yn cyfarfod dau grŵp o ddarpar gyfreithwyr. Yn wahanol i Gymru a Lloegr, mae'r cwrs cyfreithwyr wedi ei strwythuro fel un rhyngosodol, ac mae'n cael ei gyfuno â hyfforddiant i gyfreithiwr proffesiynol.<sup>77</sup> Daeth hyn yn sgil *Adroddiad Bromley* ym 1985, a oedd yn arolygu'r

<sup>73</sup> Ibid., t. 15.

<sup>74</sup> Dengys ffigyrau Cymdeithas y Gyfraith fod 7,064 o fyfyrwyr wedi cofrestru ar y Cwrs Ymarfer Cyfreithiol yn 2010–11, tra cofrestrwyd 5,441 contract hyfforddi newydd. Gweler, Dixon, D. (2012), *Entry to the Solicitor's Profession 1980-2011* (Cymdeithas y Cyfreithwyr), i'w weld ar: <http://www.lawsociety.org.uk/careers/becoming-a-solicitor/entry-trends/> (Cyrchwyd: 20 Chwefror 2013). Yn yr un flwyddyn, cofrestrwyd 1,793 o fyfyrwyr ar Gwrs Hyfforddi Proffesiynol y Bar, tra cofrestrwyd 460 disgybledd (*pupillage*). Gweler: <https://www.barstandardsboard.org.uk/media-centre/research-and-statistics/statistics/> (Cyrchwyd: 20 Chwefror 2013).

<sup>75</sup> Ar gyfer cyfreithwyr yn unig y darperir hyfforddiant gan yr Ysgol Raddedig ar gyfer Addysg Gyfreithiol Broffesiynol.

<sup>76</sup> Yng Nghymru a Lloegr, ceir Cwrs Ymarfer Cyfreithiol ar gyfer cyfreithwyr a Chwrs Hyfforddi Proffesiynol y Bar ar gyfer bargyfreithwyr.

<sup>77</sup> Cyn dechrau'r cwrs, mae myfyrwyr yn treulio pedwar mis yn gweithio gyda chyfreithiwr (y 'meistr'). Wedi hynny maent yn astudio am flwyddyn, cyn treulio wyth mis arall gyda'r un cyfreithiwr cyn cymhwyso.

SACP.<sup>78</sup> Yn unol â natur alwedigaethol y cwrs, mae myfyrwyr yn dilyn tua 30 modiwl gwahanol, sy'n llawer mwy na'r hyn y dilyna myfyrwyr yng Nghymru a Lloegr.<sup>79</sup> Rhoddir pwyslais ar 'sylfaen dda' yn hytrach nag arbenigedd. Mae hyn yn fwy addas ar gyfer gwlad sydd ar y cyfan yn cynnwys cwmnïau cyfreithiol bychan yn hytrach na chwmnïau mawr dinesig. Byddai hyn yn ystyriaeth amlwg yng Nghymru.

Mae gofyn i gyfreithwyr dan hyfforddiant gael yr hyn a adwaenir fel 'meistr' cyn dechrau astudio. Nid oes yr un gofyn ar fargyfreithwyr, ond mae'n arfer i bob bargyfreithiwr ddod o hyd i feistr cyn ymgymryd â'r cwrs. Mantais amlwg y system meistr yw bod gan yr holl fyfyrwyr gytundeb wrth ddechrau eu hastudiaethau. Fel y nododd cynrychiolydd SACP: '*so they know that if they work hard they will get qualified.*' Mae hyn yn wahanol iawn i Gymru a Lloegr, lle caiff nifer o fyfyrwyr drafferth i gael disgybledd (prentisiaeth bar) neu gytundeb hyfforddi ar ôl cwblhau'r cwrs galwedigaethol. Er gwaethaf y manteision, rhaid cydnabod bod gan y system meistr broblemau yn ogystal, yn arbennig yn ystod cyfnodau o ddirwasgiad. Yn syml, os na all y myfyrwyr disgleirïaf ddod o hyd i feistr, ni chânt eu derbyn ar y cwrs. O ganlyniad, pe ceir mwy o ymgeiswyr na'r nifer o feistri sydd ar gael, rhoddir rhwydd hynt i fyfyrwyr gwannach eu gallu i ymuno â'r cwrs am fod ganddynt gysylltiadau gwell. Tanseilia hyn y cysyniad o deilyngdod, a cheir perygl amlwg o arferion megis neigarwch (*nepotism*). Fel yr eglura Hewitt:

Even in 2008/9 some students who had won places were unable to take them up because they could not find masters willing to take them on (presumably because of the economic situation) and the places were subsequently taken up by others who somehow managed to do so. It would be a great pity if only those with advantageous family or other connections in the profession were able to take up places offered to them at the IPLS or the GSPLE, and even more unfortunate if able people who had taken degrees and completed their postgraduate professional training were unable to find employment.<sup>80</sup>

Lleisiwyd gofidiau tebyg gan sawl un o'r cynrychiolwyr, ac awgrymodd cynrychiolydd y SACP fod yn rhaid iddynt addysgu myfyrwyr o alluoedd mwy amrywiol na'r hyn a welwyd yn y gorffennol.<sup>81</sup> Fodd bynnag, rhaid cydnabod y derbynnir myfyrwyr o alluoedd tra amrywiol ar y cyrsiau proffesiynol yng Nghymru a Lloegr, a bod y perygl o neigarwch yr un mor amlwg. Y gwahaniaeth pennaf, wrth gwrs, yw y byddai'r myfyrwyr sy'n methu â chael disgybledd na chytundeb hyfforddi wedi paratoi gogyfer

<sup>78</sup> Government of Education for Northern Ireland (1985), *Report of the Committee on Professional Legal Education in Northern Ireland* (Belfast: Department of Education for Northern Ireland). Cadeiriwyd y pwyllgor gan yr Athro P.M. Bromley o Brifysgol Manceinion. Gweler t. 3 o'r adroddiad: 'Experience has shown that training at an institute cannot replace training on the job ... we believe that it is of the utmost importance that training at an institute and training in practice should be more closely integrated.'

<sup>79</sup> Ar gyfer gofynion y Cwrs Ymarfer Cyfreithiol yng Nghymru a Lloegr, gweler: [www.sqa.org.uk/documents/students/student-enrolment/beforeyoustart.pdf](http://www.sqa.org.uk/documents/students/student-enrolment/beforeyoustart.pdf) (Cyrchwyd: 20 Chwefror 2013).

<sup>80</sup> Hewitt, *The Law Society of Northern Ireland: A History*, t. 79.

<sup>81</sup> Cyfweiliad gyda'r awduron, Belffast, Mai 2012.

â chymhwyster nad yw'n arwain at unrhyw beth. Ar y sail hon, fe ellir gweld model Gogledd Iwerddon, er gwaethaf ei phroblemau, fel model gwell.<sup>82</sup>

Yn dilyn darganfyddiadau'r Adolygiad ar Addysg a Hyfforddiant Cyfreithiol fel y nodwyd uchod, byddai awgrymu'r angen am gyrsiau cymhwyso proffesiynol ar wahân pe sefydlid awdurdodaeth Gymreig yn ymddangos braidd yn radical – os nad yn afrealistig – yn arbennig wrth ystyried y tebygrwydd rhwng cyfreithiau Cymru a Lloegr. I'r perwyl hwn, hwyrach y byddai'n well mynnu rhyw fath o gymhwyster ychwanegol ar gyfer y rhai sy'n bwriadu ymarfer yng Nghymru.<sup>83</sup> Wedi dweud hynny, nid yw'r syniad o gymhwyster ar wahân ynghlwm â chyfreithiau ar wahân; mae'r gyfraith yng Ngogledd Iwerddon yn debyg iawn o ran sylwedd, ond er hynny, mae'r cyrsiau a gynhelir gan y SACP a'r YRAGB yn wahanol iawn i'r rhai a gynigir gan y darparwyr amrywiol yng Nghymru a Lloegr. Ar y sail hon, gellir awgrymu y dylid seilio system dda o gymhwyso proffesiynol ar ddarparu addysg o'r safon uchaf posibl, yn ogystal ag ateb anghenion yr awdurdodaeth. Yn ôl pob golwg, dyma'r sefyllfa yng Ngogledd Iwerddon, a thrwy'r ymchwil a wnaed, darganfuwyd ymdeimlad clir bod cysylltiadau cryf rhwng cwrs y SACP a'r cyrff academaidd a phroffesiynol. O ganlyniad, awgrymir – pe sefydlid awdurdodaeth Gymreig – y dylid cynnal adolygiad er mwyn darganfod a fyddai modd cynnig system fwy effeithiol na'r hyn sydd ar gael ar hyn o bryd. O ran hynny, ac yn yr un modd â'r GSG, gellir cynnig Gogledd Iwerddon fel model o arfer da.

### Trosglwyddo Cymwysterau

Pe sefydlid system wahanol o gymwysterau, byddai'n angenrheidiol i ystyried a ellid trosglwyddo'r cymwysterau hynny rhwng Cymru a Lloegr, yn ogystal ag awdurdodaethau eraill fel Gogledd Iwerddon. Roedd aelodau Pwyllgor Materion Cyfansoddiadol a Deddfwriaethol Cynulliad Cenedlaethol Cymru yn amrywiol eu barn ynghylch a ddylid gosod gofynion ychwanegol.<sup>84</sup> Gellir gwneud cymhariaeth â Gogledd Iwerddon, lle gall cyfreithwyr o Gymru a Lloegr ymarfer heb gyfyngiadau. Fodd bynnag, ers yn ddiweddar, mae'n rhaid i gyfreithwyr sy'n symud i Gymru a Lloegr sefyll arholiadau a chyflawni materion gweinyddol eraill o dan y Cynllun Trosglwyddo Cyfreithwyr Cymwys.<sup>85</sup> Mae hyn yn anodd ei gyflawnhau, a bu iddo ennyn llawer o feirniadaeth.

<sup>82</sup> Mae'n werth nodi i gwmnïau allu osgoi'r feritocratiaeth (*meritocracy*) yn sgil y nifer cyfyngedig yn y SACP cyn y dirywiad economaidd drwy sicrhau y'u cydnabyddir fel darparwyr cytundebau hyfforddi o dan system Cymru a Lloegr, a olygai bod myfyrwyr sy'n methu sicrhau lle ar gwrs y SACP yn gallu dilyn y Cwrs Ymarfer Cyfreithiol yng Nghymru a Lloegr, cyn mynd ymlaen i gymhwyso ac ymarfer yng Ngogledd Iwerddon.

<sup>83</sup> Gwnaed awgrym o'r fath gan Bwyllgor Materion Cyfansoddiadol a Deddfwriaethol Cynulliad Cenedlaethol Cymru. Gweler Cynulliad Cenedlaethol Cymru, Pwyllgor Materion Cyfansoddiadol a Deddfwriaethol (2012), *Ymchwiliad i Awdurdodaeth ar wahân i Gymru*, paragraff 89: 'Rydym yn nodi barn y tystion ac yn credu'n gryf na ddylai creu awdurdodaeth ar wahân yn y dyfodol osod rhwystrau ychwanegol i ymarferwyr cyfreithiol yng Nghymru. Fodd bynnag, credwn y dylai hyfforddiant cyfreithiol gael ei ddatblygu ymhellach pe bai awdurdodaeth ar wahân yn cael ei datblygu er mwyn adlewyrchu'n well draddodiadau cyfreithiol Cymru a'i hunaniaeth gyfreithiol newydd. Yn benodol, efallai y byddai sefydlu cymhwyster ychwanegol ym maes cyfraith Cymru i'w weld fel rhywbeth dymunol.'

<sup>84</sup> Cynulliad Cenedlaethol Cymru. Gweler Cynulliad Cenedlaethol Cymru, Pwyllgor Materion Cyfansoddiadol a Deddfwriaethol, *Ymchwiliad i Awdurdodaeth ar wahân i Gymru*, paragraffau 84-7.

<sup>85</sup> Gweler: [www.sra.org.uk/solicitors/qfts/key-features.page](http://www.sra.org.uk/solicitors/qfts/key-features.page) (Cyrchwyd: 20 Chwefror 2013).

Gellid dadlau y byddai'n annoeth gosod gormod o rwystrau i ymarferwyr sy'n symud i Gymru o Loegr. Yn wir, gall profiad ymarferwyr sydd wedi gweithio mewn awdurdodaethau eraill fod yn fuddiol. Fel y dywedodd cynrychiolydd Cymdeithas y Gyfraith, Gogledd Iwerddon, *'We will get solicitors coming back who have worked say in the city or who have had experience that you wouldn't otherwise get here, so it's a great asset to our firms to have people coming from that jurisdiction back in.'*<sup>86</sup> Er mwyn cael cydbwysedd, gobeithir y bydd cyrff rheoli Lloegr yn ystyried y mater yn yr un modd, yn arbennig yng ngolau natur y ffin rhwng y ddwy wlad, ynghyd â dymuniad tebygol ymarferwyr i groesi'r ffin honno.

### Datblygiad Proffesiynol Parhaus

Gellir rhagdybio y byddai unrhyw newid i gymwysterau'n effeithio ar gyfreithwyr newydd yn unig, yn ogystal â chyfreithwyr o Gymru, neu gyfreithwyr sy'n symud i Gymru. Mae angen sicrhau bod y cyfreithwyr sy'n ymarfer yng Nghymru ar hyn o bryd yn ymwybodol o'r gwahaniaethau rhwng cyfreithiau Cymru a chyfreithiau Lloegr, sydd yr un mor berthnasol ar hyn o bryd ag y buasai pe sefydlid awdurdodaeth ar wahân. O ran hynny, ceir rhinwedd i awgrym a wnaed gan yr Adolygiad Addysg a Hyfforddiant Cyfreithiol:

The detail and the practical implications for practice in Wales might then be most usefully focused at CPD level. Whether this CPD level activity would operate on the basis of trust and professional integrity (passive competence) or as formal certification or as licensure (active competence) is a matter for regulatory and risk-based assessment. One might envisage, for example, a certification regime in the current stages when divergence is comparatively small and confined to specialist areas, becoming a licensure regime in the future if divergence becomes more complete.<sup>87</sup>

Yn debyg i GSG yng Ngogledd Iwerddon, byddai hyn yn swyddogaeth allweddol i gorff Cymreig gyfatebol, a fyddai'n gallu gweithio gydag ymarferwyr Cymreig arbenigol ac academyddion i ddarparu hyfforddiant o safon uchel.

### Casgliad

Trafodwyd yr effeithiau posib ar addysg gyfreithiol yng Nghymru pe sefydlid Cymru fel awdurdodaeth ar wahân, trwy ddefnyddio Gogledd Iwerddon fel sail i gymhariaeth lle oedd hynny'n briodol. O edrych ar Ogledd Iwerddon, mae'n glir y ceir manteision ynghyd â heriau wrth ddarparu addysg gyfreithiol mewn awdurdodaeth fechan. O ran heriau, y prif broblem yw prinder deunyddiau, ynghyd â materion eraill fel trosglwyddo cymwysterau o un rhan o'r Deyrnas Unedig i'r llall. O ran y manteision, llwyddodd Gogledd Iwerddon i ddatblygu darpariaeth sy'n arbennig o effeithiol ar gyfer hyfforddiant galwedigaethol ac ar gyfer darparu adnoddau, yn enwedig y GSG. Heb amheuaeth, mae'r ffaith ei bod yn awdurdodaeth fechan wedi cynorthwyo gyda'r mentrau hyn. Awgrymir y dylid ystyried dau brif fater mewn perthynas ag addysg

<sup>86</sup> Cyfweiliad gyda'r awduron, Belffast, Mai 2012.

<sup>87</sup> *Research update 12/02, Workforce development progress and headline findings from stage 3 of the LETR research*, paragraff 56.

gyfreithiol yng Nghymru. Yn gyntaf, mae angen ymdrin â'r gwahaniaethau a ddaw yn sgil datganoli o dan y gyfundrefn bresennol. Gyda hynny mewn golwg, awgrymir y dylai pawb sy'n ymwneud ag addysg gyfreithiol sicrhau yr hyrwyddir yr holl gyfreithiau perthnasol yn awdurdodaeth Cymru a Lloegr, ynghyd â'u haddysgu'n gywir. Ar lefel fwy cyffredinol, mae'n glir bod angen sefydliad tebyg i'r GSG yng Ngogledd Iwerddon, ynghyd â darpariaeth cyfrwng Cymraeg bellach yng Nghymru. Mae'r ail fater yn ymwneud â'r canlyniadau posibl pe deuai Cymru'n awdurdodaeth gyfreithiol ar wahân. Dylid gwerthfawrogi dull dadlennol Gogledd Iwerddon yn wyneb yr angen i gynnal cysondeb presennol y radd gymhwysol yn y gyfraith, ond dylid ystyried datblygu hyfforddiant galwedigaethol a gynlluniwyd yn arbennig ar gyfer ymarfer yng Nghymru yn unol â'r system sydd eisoes yn bodoli yng Ngogledd Iwerddon. Pe digwyddai hynny, dylid sicrhau hefyd na osodid rhwystrau i'r cyfreithwyr hynny o Gymru sy'n dymuno ymarfer yn Lloegr, nac ychwaith i gyfreithwyr o awdurdodaethau eraill sy'n dymuno ymarfer yng Nghymru. Hwyrach mai'r brif neges o ran addysg gyfreithiol yw'r angen i osod strwythurau priodol er mwyn ymateb i'r datblygiadau a ddigwyddodd yng Nghymru yn sgil datganoli, yn ogystal â chynllunio ar gyfer datblygiadau arfaethedig y dyfodol. O ystyried yr agweddau negyddol a ddangoswyd yn yr Adolygiad Addysg a Hyfforddiant Cyfreithiol yn enwedig, hawdd fyddai gwneud dim a gadael i bethau ddatblygu ar hap. Serch hynny, er mwyn i gyfraith Cymru ddatblygu'n llwyddiannus, yn enwedig os eir ati i greu awdurdodaeth Gymreig ar wahân, ceir angen am drafodaeth ynghylch pa ddatblygiadau y mae galw amdanynt. Gyda hynny mewn golwg, gobeithir y gellir dysgu oddi wrth brofiadau Gogledd Iwerddon, fel yr amlinellwyd yn yr erthygl hon, wrth symud y drafodaeth yn ei blaen.

### Llyfryddiaeth

Adroddiad Comisiwn Richard (2004), <http://www.comisiwnrichard.gov.uk/content/finalreport/report-w.pdf> (Cyrchwyd: 20 Chwefror 2013).

Aughey, A., Bort, E. ac Osmond, J. (2011), *Unique Paths to Devolution: Wales, Scotland and Northern Ireland* (Cardiff: Institute of Welsh Affairs).

Bogdanor, V. (1999), *Devolution in the United Kingdom* (Oxford: Oxford University Press).

Burton, Frances (2012), *Family Law* (London: Routledge).

Bush, Keith (2004), 'The Planning and Compulsory Purchase Act 2004 – A Case Study in Post-Devolution Primary Legislation in Wales', *Cylchgrawn Cyfraith a Pholisi Cymru*, 3, 238-50.

Comisiwn y Gyfraith Gogledd Iwerddon (NILC 8, 2010), *Adroddiad ynglŷn â chyfraith tir*, [www.nilawcommission.gov.uk/land-law-report-nilc-8-2010.pdf](http://www.nilawcommission.gov.uk/land-law-report-nilc-8-2010.pdf) (Cyrchwyd: 20 Chwefror 2013).

Cynulliad Cenedlaethol Cymru, Pwyllgor Materion Cyfansoddiadol a Deddfwriaethol (2012), *Ymchwiliad i Awdurdodaeth ar wahân i Gymru* (Caerdydd: Cynulliad Cenedlaethol Cymru).

Cynulliad Cyffredinol y Cenedloedd Unedig (1989), *Confensiwn y Cenedloedd Unedig ar Hawliau'r Plentyn, 20 Tachwedd 1989*, Cenedloedd Unedig, Cyfres Cytundebau, cyf. 1577, t. 3.

Davies, Iwan (2001), 'Adroddiad Seminar: Yr Iaith Gymraeg a'r Broses Gyfreithiol yng Nghymru', *Cylchgrawn Cyfraith Cymru*, 1, 9-20.

Deddf Buddsoddiad Ymddiriedolwyr ac Elusennau (Yr Alban) 2005 (2005, asp 10).

Deddf Comisiynydd Plant Cymru 2001 (2001, pennod 18).

Deddf Elusennau (Gogledd Iwerddon) 2008 (2008, pennod 12).

Deddf Llywodraeth Cymru 1998 (1998, pennod 38).

Deddf Llywodraeth Cymru 2006 (2006, pennod 32).

Deddf Plant 2004 (2004, pennod 31).

Deddf Safonau Gofal 2000 (2000, pennod 14).

Deddf yr Iaith Gymraeg 1993 (1993, pennod 38).

Dixon, D. (2012), *Entry to the Solicitor's Profession 1980-2011* (Cymdeithas y Cyfreithwyr), <http://www.lawsociety.org.uk/careers/becoming-a-solicitor/entry-trends/> (Cyrchwyd: 20 Chwefror 2013).

East, R. (2005), 'Legal Education in Wales: Opportunities and Challenges', <http://www.ukcle.ac.uk/resources/directions/previous/issue10/wales/> (Cyrchwyd: 20 Chwefror 2013).

Government of Northern Ireland (1973), *Report of the Committee on Legal Education in Northern Ireland* (Cmd.579: H.M. Belfast: Stationary Office).

Government of Education for Northern Ireland (1985), *Report of the Committee on Professional Legal Education in Northern Ireland* (Belfast: Department of Education for Northern Ireland).

Griffiths, Aled, Aaron, Carys, a Manley, Jennifer (2012), 'Measuring a Measure: Much Ado About £50 a Week?', *Statute Law Review*, 33, 281-303.

Hewitt, Alan (2010), *The Law Society of Northern Ireland: A History* (Belfast: The Law Society of Northern Ireland).

Hughes, Dylan a Davies, Huw (2012), 'Deddfwriaeth Hygyrch a Dwyieithog i Gymru (Accessible Bilingual Legislation for Wales)', *Statute Law Review*, 33, 122-30.

Huws, Catrin (2012), 'The Language of Education Law in England and/or Wales', *Statute Law Review*, 33, 252-80.

Jones, Dewi Llŷr, Prys, Delyth, a Davies, Owain Lloyd (goln) (2008), *Geiriadur Termau'r Gyfraith* (Bangor: Prifysgol Bangor)

Jones, Timothy a Williams, Jane (2004), 'Wales as a Jurisdiction', *Public Law*, 1, 78-101.

Jones, Timothy a Williams, Jane (2005), 'Cymru fel Awdurdodaeth', *Cylchgrawn Cyfraith a Pholisi Cymru*, 4, 33-53.

Leighton, Patricia (2003), 'Is the Legal Education System in Wales Measuring Up to Contemporary Challenges? Some Research Evidence from the MaLEW Project 2003', *Cylchgrawn Cyfraith Cymru*, 2 (4), 386-90.

- Lewis, Robyn (ail argraffiad, 2003), *Geiriadur Newydd y Gyfraith* (Llandysul: Gwasg Gomer).
- Mesur Hawliau Plant a Phobl Ifanc (Cymru) 2011 (2011, mccc 2).
- Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011 (2011, mccc 1).
- Melding, David (2012), 'Editorial', *Statute Law Review*, 33, 97-102.
- Miers, David (2012), *Law Making in Wales: A Measure of Devolution*, <http://www.studyofparliament.org.uk/spg-paper-2.pdf> (Cyrchwyd: 20 Chwefror 2013).
- Northern Ireland Assembly (2012), *Criminal Justice Bill: Explanatory and Financial Memorandum*, [www.niassembly.gov.uk/Documents/Legislation/Bills/Executive%20Bills/Session-2011-12/niabill-10-11-15-efm.pdf](http://www.niassembly.gov.uk/Documents/Legislation/Bills/Executive%20Bills/Session-2011-12/niabill-10-11-15-efm.pdf) (Cyrchwyd: 20 Chwefror 2013).
- Northern Ireland Assembly (2012), *Charities Bill: Explanatory and Financial Memorandum*, [www.niassembly.gov.uk/Documents/Legislation/Bills/Executive%20Bills/Session-2011-12/Charities\\_EFM%20-%20As%20Introduced.pdf](http://www.niassembly.gov.uk/Documents/Legislation/Bills/Executive%20Bills/Session-2011-12/Charities_EFM%20-%20As%20Introduced.pdf) (Cyrchwyd: 20 Chwefror 2013).
- Owen, Richard (2010), 'The Government of Wales Act 2006: The Challenges for Legal Education', [www.ukcle.ac.uk/resources/nations/wales/wales/](http://www.ukcle.ac.uk/resources/nations/wales/wales/) (Cyrchwyd: 20 Chwefror 2013).
- Parry, R. Gwynedd (2002), 'Hyrwyddo'r Gymraeg ym Myd y Gyfraith: Beth yw Cyfraniad Adrannau Cyfraith y Brifysgol?', *Cylchgrawn Cyfraith Cymru*, 1, 388-95.
- Parry, R. Gwynedd (2012), *Cymru'r Gyfraith: Sylwadau ar Hunaniaeth Gyfreithiol* (Caerdydd: Gwasg Prifysgol Cymru).
- Parry, R. Gwynedd (2012), *Evidence to the National Assembly for Wales Constitutional and Legislative Affairs Committee, Inquiry into a Separate Welsh Jurisdiction* (Cardiff: National Assembly for Wales).
- Research update 12/02, Workforce development progress and headline findings from stage 3 of the LETR research, [www.lettr.org.uk/wp-content/uploads/2012/11/headline-findings2-31102012.pdf](http://www.lettr.org.uk/wp-content/uploads/2012/11/headline-findings2-31102012.pdf) (Cyrchwyd: 20 Chwefror 2013).
- Rheoliadau Lles Anifeiliaid (Coleri Electronig) (Cymru) 2010 (2010, Cy. 97).
- Watkin, Thomas (2012), *The Legal History of Wales* (Cardiff: University of Wales Press).
- Wild, Charles a Weinstein, Stuart (2010), *Smith and Keenan's English Law* (Harlow: Pearson).
- Wylie, John (1997), *Irish Land Law* (Dublin: Bloomsbury Professional).
- Wylie, John (2010), *Irish Land Law* (Dublin: Bloomsbury Professional).
- Williams, Jane (2013), *The United Nations Convention on the Rights of the Child in Wales* (Cardiff: University of Wales Press).